

~~65-6~~
9

m/f

74

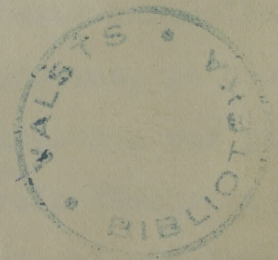
L

34

Stud.iur. R. Didkovskis
Matr.Nr. 17661.

MAŽORITĀRĀS UN PROPORCIONĀLĀS
VĒLĒŠANU SISTĒMAS.

Semināra darbs valsts tiesībās.

1934.

L-1

0209057115

Latv. PSR Valsts bibliotēka

~~65-40.779~~

1. I e v a d s.

Senās demokrātijās nebija vēl attīstījusies tautas pārstāvniecības ideja¹⁾. Valsts vara piederēja tautas sapulcei, kurā piedalīties bija tiesība katram pieaugušam pilsonim-vīrietim. Tādas sapulces, kuras pēc Aristoteļa formulējuma "lemj par svarīgākām valsts lietām", mēs atrodam pie klasiskiem grieķiem, romiešiem, seniem ģermaņiem, slāviem u.t.t. Līdzīgai iekārtai, kur pati tauta pilda dažādas valsts varas funkcijas, un kuru sauc par tiešo tautvaldniecību²⁾, bija laika secībā nepieciešami jāizbeidzas: valstij attīstoties un palielinoties, ekonomiskiem pastākļiem mainoties un pilsoņu heterogenitātei sociālā stāvokļa ziņā iestājoties radās šādas kārtības tālākās pastāvēšanas neiespējamība³⁾. Un tiešām - mūsu laikā sastopam tiešo tautvaldniecību tikai nedaudz valstīs - dažos Šveices kantonos, protams, ja neuzskatām, kā daži zinātnieki to dara, referendumu institūtu par pietiekamu, lai nosauktu attiecīgās valstīs pastāvošo demokrātiju par tiešo⁴⁾. Bet vēstures gaitā demokrātiskās pārstāvniecības ideja neradās uzreiz. Pēc senatnes tiešām tautvaldniecībām uznāca monarhiju periods - gan absolūto, gan aristokratiski-aprobežoto. Pēdējā gadījumā lemjošā organā piedalījās vesela ļaužu šķira - šai gadījumā par pārstāvniecību nevar runāt. Nedaudzi izņēmumi neko nemainīja - varbūt tikai Anglijas parlaments deva citām tautām demokrātijas idejas un aicināja tās sekot viņas piemēram valsts varas organizācijas ziņā. Radikālu apvērsumu pasaulē ienesa

lielā franču revolūcija: tā atdzīvināja seno tautvaldniecību garu⁵⁾. Ar XVIII.g.s. beigām uzsāka savu uzvaras gājieni pa visām valstīm demokrātijas ideja jaunā veidā - tautas pārstāvniecības formā. Šis vecais princips, tagad no jauna reālizēts būdams, tik dziļi iesakņojies modernā apziņā un zinātnē, ka par tagadējās demokrātijas pamatu tiek nosaukta vēlēšanu organizācija⁶⁾. Dažādās valstīs tā izveidota dažādi, bet tas fakts, ka tagad absolūto valšķu skaits palicis pavisam niecīgs, norāda, ka demokrācija mūsu laikos ir ieguvusi obligatoriskuma raksturu; pie tam, kā jau sacīts, vienīgais modernās demokrātijas veids ir tautas pārstāvniecības iekārta, kur tautas gribu izteic viņas vēlētie delegāti augstākā valsts iestādē.

2. Tautas pārstāvniecības vēlēšanas.

Klasificējot vēlēšanu sistēmas pēc vietu piešķiršanas kārtības konkurējošām politiskām vienībām, jāizšķir divas galvenās grupas: mažoritārā un proporcionālā vēlēšanu kārtība.

A. Mažoritārās vēlēšanu sistēmas.

Mažoritāro sistēmu paveidu nav daudz; izšķir vēlēšanas pēc listēm un vēlēšanas pēc kandidātiem (scrutin de liste, scrutin uninominal).

Pirmais veids pastāv iekš tam, ka visa teritorija, kuŗas iedzīvotāji ņem daļību vēlēšanās, iedalīta dažos patstāvīgos vēlēšanu apgabalos. Katrā apgabalā jāievēlē zināms deputātu skaits, ko noteic atkarībā no apgabala iedzīvotāju daudzuma. Sakarā ar to rodas vienlīdzība atsevišķo apgabalu starpā.

Katra no konkurējošām vienībām - parasti tās ir politiskas partijas - sastāda savu sarakstu, kur ieved tikdaudz kandidātus, cik pārstāvju attiecīgā apgabalā jāievēlē. Parasti pie mažoritārām vēlēšanām šie saraksti ir negrozāmi. Pēc nobalsošanas liste, kuŗa ieguvusi balsu vairākumu, dabū visus mandātus, kuŗi bija jāizdala attiecīgā apgabalā. Kā redzam - procedūra ir ļoti vienkārša un viegli saprotama; tāpēc daudzi izteicas noteikti mažoritārām vēlēšanām par labu - taisni šīs vienkāršības dēļ⁷⁾.

Vienā punktā tomēr tikko apskatīto sistēmu var saskaldīt uz sīkākiem nogrupējumiem, raugoties no vēlēšanu tehniskās puses. Jautājums grozas ap vairākuma problēmu; vairākums var būt kvalificēts, absolūts un relatīvs.

Dažādo valšķu likumdošana pieturas pie dažādiem uzskatiem šī jautājuma atrisināšanas ziņā. Visvecākais veids ir tuvs kvalificētam vairākumam: vidus laikos Anglijā house of commons delegā-

tus ievēlot atsevišķos apgabalos (grafistēs un pilsētās) prasīja vienbalsīgo pieņemšanu, vai pilnīgi ^{no}āpspiedošo balsu vairākumu. Pietika, lai country court'ā (grafistes sapulcē) uzstātos kaut cik nozīmīga dalībnieku daļa pret izvirzīto kandidātu, lai viņu izgāztu⁸⁾.

Tagadējā laikā jautājums par kvalificēto balsu vairākumu pilnīgi atkritis. Tagad cīnās absolūtais un relatīvais vairākums. Anglijā prasa tikai relatīvo balsu pārsvaru, t.i. lai tiktu ievēlēta, listei jādabū tikai vairāk balsu nekā nākošai pēc balsu skaita; cik viņa dabūjusi samērā ar visu nodoto balsu skaitu, nekrit svarā. Absolūtais vairākums, turpretim, prasa, lai partija dabūtu vairāk par 50% no visu nodoto balsu skaita. Šis otrais uzskats valdošais ir Eiropas kontinentā.

Pastāvošā iekārta radusies atkarībā no vēsturiskiem apstākļiem: Anglijā parasti konkurēja tikai divas partijas; katraitrešajai, kas uzstājās, mēdza būt tikai gadījuma raksturs, un viņa bija jau iepriekš notiesāta uz politiskās cīņas zaudēšanu. Tādā kārtā Anglijā relatīvais vairākums parasti bija tai pašā laikā arī absolūtais. Turpretim Vācijā un Francijā, kur parasti uzstājās vairākas partijas vienā apgabalā, bija ļoti no svara uzstādīt absolūtā balsu pārsvara prasību⁹⁾.

Ja neviena no listēm nav dabūjusi vairāk par pusi no visām nodotām balsīm, tad notiek vai nu t.s. "engere Wahl", t.i. pārbalsošana divu lielāko partiju starpā, vai arī "élection au deuxième tour" - pilnīgi jauna nobalsošana, pie kam konkurējošās

partijas sastāda koalīcijas ("apvienotie saraksti"), lai jaunas vēlēšanas dotu pozitīvu rezultātu¹⁰⁾.

Otrais mažoritāro vēlēšanu veids ir individuālas vēlēšanas (scrutin uninominal). Šai gadījumā visa teritorija tiek iedalīta tik daudz apgabalos, cik iestādē jāievēlē locekļu. Katrs apgabals sūta savu pārstāvi. Tehniskie jautājumi par vajadzīgo vairākumu tie paši, kā augšminētā gadījumā; atrisinājumi arī līdzīgi. Grūtāks tikai jautājums par koalīciju sastādīšanu élection au deuxième tour gadījumā: vienai partijai jāatteicas pilnīgi no mandāta otras partijas labā attiecīgā apgabalā.

Vēstures gaitā notika asa cīņa šo abu mažoritāro vēlēšanu veidu starpā. Francijā Konvents, Jūlija monarhija, Napoleons III, 1875.g., 1889.g. ievēda scrutin uninominal; turpretim Direktorijs, 1848.g., 1871.g., 1885.g., 1919.g. atcēla iepriekšējo iekārtu un ievēda vēlēšanas pēc sarakstiem¹¹⁾.

*Tāpat kā pozitīvā likumdošana svārestījās starp individuālām un sarakstu vēlēšanām, tā arī zinātnieku starpā pastāv dažādi uzskati. Liekas tomēr, ka scrutin uninominal ir labāks par scrutin de liste: visas neērtības, kas rodas pie mažoritārām vēlēšanām sakarā ar lielas vēlētāju daļas apspiešanu un viņu balsu nozīmes novešanu līdz nullei, parādās daudz asākā veidā pie sarakstu sistēmas¹²⁾.

Mažoritāro sistēmu aizstāvji balstās pa lielākai daļai uz tā fakta, ka šī vēlēšanu iekārta izceļ teritoriālās intereses: visa valsts tiek sadalīta vairāk vai mazāk daudz balsošanu vienī-

bās, kuŗu robežas parasti sakrīt ar administratīvo apgabalu robežām. Pēc izvestām vēlēšanām izrādās, ka katrs pagasts - distrikts - arondismans u.t.l. sūta savu pārstāvi uz ievēlamo iestādi. Bet pie tam bieži notiek, ka ievērojamas personības, kuŗu līdzdalība valsts organā būtu ļoti no svara visas valsts labklājības ziņā, netiek parlamentā iekšā, jo nevar atrast vēlētāju vairākumu nevienā apgabalā: balsotāji visur dod priekšroku saviem tuvākiem tautiešiem - apgabala iedzīvotājiem, kas politiskā ziņā daudz mazāk nozīmīgi.) Rodas šaura politika - Kirchturmpolitik, politique du clocher - kas ir nevēlama un pat bīstama valsts dzīves parādība¹³⁾.

Mēs nevaram noliegt, ka teritoriālām apvienībām, kā pagastiem, apriņķiem, var būt savas intereses, kuŗas vajadzētu reprezentēt centrālā valsts organā; Kirchturmpolitik ir pārspīlēta un samērā reta parādība; turpretim daudz vairāk nozīmes nekā šauri lokālām interesēm tagadējos apstākļos piemīt partijām: tagadējā valsts politiskā dzīve ir uzbūvēta tieši uz partijām. Daži zinātnieki runā par šām divām parādībām - teritoriālām un partiju vienībām - kā par antagonistiskiem faktiem, izteicoties tālab vieni - par mažoritārām sistēmām, kas sevišķi labvēlīgas lokālo interešu izcēlšanai, citi - par proporcionālām, kas sekmē partiju darbības attīstību. Istenībā, turpretim, mažoritārā sistēma nebūtu nav nesavienojama ar politisko partiju jēdzienu; piemērs tam ir Anglija, kur valdošo lomu valsts dzīvē spēlē taisni politiskās partijas, kaut gan vēlēšanas organizētas uz vairākuma principa.

Bet kā mazo teritoriālo vienību interešu aizstāvji, tā arī

partiju politikas ideologi prasa taisnības principa ievērošanu vēlēšanās tai ziņā, ka nedrīkstot apspiest tautas daļu, kas nav ieguvusi vairākumu, un līdz ar to pārstāvi pārstāvniecības orgānā. Visi atzīst, ka parlamentam zināmā mērā jāatspoguļo tauta pēc tās ekonomiskām, teritoriālām, nacionālām vai politiskām interesēm. Jo lielāks pilsoņu skaits tiek atstāts bez pārstāvja ievēlamā iestādē, jo lielāka netaisnība tiek izdarīta. Ja mēs organizētu vēlēšanas pēc mažoritārā principa, uzskatot visu valsts teritoriju par vienu vēlēšanu apgabalu, tad mēs dabūtu tikai viena politiskā nogrupējuma pārstāvjus ievēlamā iestādē. Skatoties no parlamenta darbības spējas viedokļa, tāds stāvoklis būtu ideāls. Tomēr šāda iekārta nepastāv nevienā valstī! Visi, kā praktiķi-politiķi, tā teorētiķi-zinātnieki, atzīst, ka no tiesiskā viedokļa raugoties, tāda tautas pārstāvniecība nav visas tautas pārstāvniecība šī vārda īstā nozīmē. Jādod deputāti arī citiem nogrupējumiem, ne tikai partijai, kurai visā valstī pāri par 50% piekritēju. Izeja tāda, ka, paliekot pie mažoritārā principa, jāiedala valsts mazākās vēlēšanu vienībās. Jo vairāk tādu vienību - jo labāks būs rezultāts. Maksimums ir - individuālas vēlēšanas! Uz šī piemēra redzam, ka scrutin uninominal ir labāks, taisnīgāks par sarakstu vēlēšanām. Arī prakse rāda, ka individuālo vēlēšanu rezultāti atšķiras ļoti nedaudz no tautas procentuālā sastāva. Franču zinātnieks Šenē (Chesnais) dod salīdzinājumu bazējoties uz 1902.g. vēlēšanām Francijā: reakcionāri, piem., dabūjuši 83 pārstāvjus, taisni proporcionāli balsu skaitam, ko viņi bija savākuši visos apgabalos kopā ņemot; vislielāko atšķirību uzrādījusi

radikālu partija: viņa zaudēja 21 balsi, dabūjot tikai 99 pārstāv-
jus 120 vietā; caurmērā viss parlamenta sastāvs atšķīrās tikai uz
7,35% no nodotām balsīm. Šāds rezultāts nekad nevarētu būt sa-
sniegts sarakstu vēlēšanās¹⁴⁾.

Pabeiguši apskatīt divus mažoritāro vēlēšanu sistēmu veidus
salīdzinot vienu ar otru, piegriezīsimies vairākuma vēlēšanu vis-
pārīgām novērtējumam.

Kā to var redzēt no deputātu vietu piešķiršanas tehnikas,
mažoritārās vēlēšanu sistēmas labvēlīgas vairākumam, kuram nodod
visus mandātus, tai pašā laikā pilnīgi apspiežot mazākumu, kas var
savākt pat tikai dažas balsis mazāk par pusi, resp. par uzvarēju-
šo sarakstu, kā tas ir Anglijā, kur pietiek ar relatīvo balsu vai-
rākumu. Zinātnē notiek sīvas cīņas ap jautājumu, vai tas ir pielai-
žams un taisnīgs. No vienas puses - grūti celt iebildumus pret in-
dividuālām vēlēšanām: ļoti dabīgi, ka vienīgo vietu, par ko strī-
das daži kandidāti, iegūst tas no viņiem, kas savācis balsu vai-
rāk par citiem. Turpretim pie sarakstu vēlēšanām jautājums nemaz
nav tik skaidrs un dabīgs. Pēc kāda kritērija jānoteic vēlēšanu ap-
gabala robežas? Atbilde vienīgi tā, ka apgabala robežām jāsakrīt
ar administratīvā iecirkņa robežām. Bet ja mēs atzīsim, ka tas ir
pamatoti, tad loģiski mums turpat jāatzīst, ka vēl pamatotāk būtu
uzskatīt visu valsti par vienu apgabalu un tādējādi izvest vēlēša-
nas. Tāds stāvoklis vislabāk rāda mažoritāto vēlēšanu ēnas puses.

Visi mažoritāro vēlēšanu aizstāvji vienojas uz tā, ka vairā-
kums dabūjot tikai to, kas viņam pienākoties un nekā pāri tam;
tādā kārtā mazākumam nekāda netaisnība netiekot nodarīta¹⁵⁾. Bet

"kas ir vairākums? Vairākums ir nejēdzība" ("Was ist die Mehrheit? - Die Mehrheit ist der Unsinn!"), Šillera vārdiem runājot¹⁶⁾. Pirmkārt, mazākumā pa lielākai daļai paliek intelliģentākas aprindas - mazāk izglītota masa viņas pilnīgi apspiež. Otrkārt, pats vairākuma jēdziens ir ļoti svārstīgs savā būtībā: operējot ar vairākumu, var galu galā nonākt pie mazākuma! Piemēram, pieņemsim, ka kāda partija dabūjusi visā valstī 3/5 balsu un sastāda homogenu parlamentu. Parlamenta darbības pamatā, tāpat kā vēlēsānā, atrodas nobalsošanas un vairākuma princips. Ņemsim gadījumu, kur kāds likumprojekts tiek pieņemts ar 3/5 balsu vairākumu. Kas iznāk? Iznāk, ka šo likumu pieņēmušas caur saviem pārstāvjiem tikai 9/25 tautas, t.i. mazākums! Tādā ceļā no vairākuma diktatūras izveidojas mazākuma diktatūra¹⁷⁾. Šāds piemērs ir diezgan pārliecinošs, lai satricinātu vairākuma principu viņa pamatos.

Pret tikko pievesto piemēru varētu aizrādīt, ka viņš ir patvaļīgs un mākslīgs - jo praksē nekur nesastopam tādu stāvokli, ka visa valsts pie mažoritāro vēlēsānu iekārtas sastādītu vienu vēlēsānu apgabalu. Bet Istenībā pie daudzu apgabalu pastāvēsānas lieta var nonākt vēl vieglāk pie netaisnībām. Piemēram:

Vēl.apgabali	I	II	III	IV	V	K o p ā
Partija A	12.000 balsu	10.000	6.000	5.000	7.000	40.000 b.
Partija B	2.000 "	2.000	7.000	6.500	7.500	25.000 b.
Uzvarējusi	A	A	B	B	B	

Partija A dabū 2 mandātus, partija B - 3; turpretim sadalot vietas proporcionāli iegūtām balsīm, rezultāts būtu gluži pretējs A dabūtu 3 mandātus, B - 2¹⁸⁾.

Ņemsim vēl vienu piemēru, kur vairākums pilnīgi tiek apspiests.

Apgabals	I.	II.	K o p ā
Partija A	5 000 balsu	5.000 balsu	- 10.000 balsu
Partija B	7.000 "	1.000 "	- 8.000 "
Partija C	1.000 "	7.000 "	= 8.000 "
Uzvarējusi	B	C	

Minētā piemērā partija A nav ieguvusi neviena mandāta, kaut gan abos apgabalos kopā tai relatīvais balsu vairākums.

Praktiskā dzīvē arī bijuši nereti gadījumi, kad lielākā partija nedabūjusi nemaz mandātu, vai nesamērīgi savam spēkam. 1884.g. Beļģijā 36.000 klerikāļu dabūja 67 vietas parlamentā, 22.000 liberāļu - tikai 2. Vairākums dabūjis neproporcionāli daudz mandātu¹⁹⁾.

Plaši pazīstams Badenes piemērs, kur redzam gluži pretējo ainu: partija, kas savāca 82.000 balsu, palika bez pārstāvjiem parlamentā, turpretim partija ar 80.000 balsīm ieguva 8 vietas!

Salīdzinot balsis, kas nodotas par ievēlētiem deputātiem, un balsis, kas gāja zudumā, Francijā sastopam raksturīgu piemēru: līdz 1928.gadam balsis, ko nodeva par neievēlētiem kandidātiem, bija pārsvarā; tikai 1928.g. parlamenta sastāvs reprezentēja drusku vairāk par pusi no balsttiesīgas tautas²⁰⁾.

Iztirzājuši vairākuma problēmu pie mažoritārām vēlēšanām, apskatīsim vēl vienu apstākli, kas runā pret šo sistēmu.

Tagadējā laikā valdošā doktrīna uzskata vienlīdzības principu par pilnīgi nepieciešamu vēlēšanu organizācijā. Ir valstis, kur

tomēr pielieto plūrālo sistēmu (Beļģija), bet nospiedošā gadījumu vairākumā formula "one man - one vote" ir spēkā²¹⁾. Tiešo šī principa pārkāpumu nav tanīs valstīs, kur viņu atzīst par taisnīgu un vēlamu; turpretim, netieši - viņš nekur nepaliek neievainots, jo sevišķi pie mažoritārām vēlēšanām. Gadījumā, kur 10.000 vēlētāju saskaldās divās grupās pa 6000 un 4000 balsu katrā, un kur katras balss nozīmei jābūt novērtējamai ar vienu $\frac{1}{10000}$ daļu no visa vēlēšanu rezultāta, uzvarējušās partijas, balsotāja balss nozīme pācēlusies līdz $\frac{1}{6000}$, turpretim katras opozīcijas balss vērtība kritusi līdz nullei²²⁾.

Balsu nevienlīdzība izceļas arī no vēlēšanu apgabalu nevienlīdzības. Iedzīvotāju daudzums mainās - sakarā ar to jāgroza vēlēšanu likums. Ja vēlēšanas organizētas pēc sarakstiem, tad radušos kļūdu var izlabot diezgan viegli; bet scrutin uninominal gadījumā vienīgā izeja ir mainīt robežas, - un šāda "vēlēšanu ģeometrija" ir ļoti bīstama parādība, jo dod plašu ceļu patvaļībai un mākslīgo robežu radīšanai tās vai citas partijas labā. Cik manāma var būt apdzīvotības nevienlīdzība starp atsevišķiem apgabaliem, rāda ļoti spilgti Francijas piemērs: Barselonetes apgabals - 15.500 iedzīvotāju un So (Sceaux) apgabals - 132.000 iedzīvotāju - sūta katrs pa vienam deputātam uz parlamentu²³⁾.

Ar šo izbeigsim mažoritāro vēlēšanu sistēmu apskatīšanu un piegriezīsimies referāta nākošai daļai - proporcionālām sistēmām, kuŗu daudz vairāk, kuŗas ievērojami sarežģītākas un kuŗu teorijas daudz dziļāk izpētītas.

B. Proporcionālās vēlēšanu sistēmas.

Mažoritāro vēlēšanu sistēmu pamatā ir princips, ka no visām vēlēšanām konkurējošām vienībām uzvarējusi vienība dabū visu, citas turpretim nekā.

Šis princips praksē, visas valsts apmēros, parasti nereālizējas tik krasi kā viņš izteikts teorijā. Visas teritorijas sadalīšana mazākos apgabalos dod iespēju vēlēšanu rezultātiem pieņemt vispusīgāku nokrāsu: ko viena partija zaudē vienā apriņķī, to viņa atgūst citā, kur iedzīvotāju tendences viņai labvēlīgākas. Tomēr, spriežot par šo jautājumu principiāli, jāatzīst, ka mažoritārā vēlēšanu kārtība apspiež mazākumu vairākuma labā²⁴⁾. Tā tas ir, ja mēs apskatām stāvokli vienā vēlēšanu apriņķī, tā tas dažreiz gadās visas valsts apjomā, kā mēs to redzējam pievestos piemēros.

Raugoties no pilsoņu vienlīdzības viedokļa politiski-tiesiskā ziņā, mums tāda lietu kārtība jāatzīst par ļaunumu. Mazākumam jā-dabū pārstāvji; mazākuma apspiešana nedara godu mūsu valšķu taisnības principiem un politiskiem uzskatiem - tā izteicas vācu zinātnieks Mōls, iztirzājot mazākuma un vairākuma attiecību problēmu²⁵⁾.

Vadoties no lietderības motīviem, daži zinātnieki apgalvo, ka mazākuma pārstāvjiem nebūs nekādas nozīmes, jo pie spriedumu izsludināšanas vairākums viņus apspiedīs. Tāds iebildums ir nevietā, jo, kaut gan pie kolleģiālo spriedumu izteikšanas lietu izšķir vairākums, bet apspriešanās dalību ņem arī mazākums²⁶⁾.

Par mazākuma nozīmi liecina arī fakts, ka balsojot par dažiem sevišķi svarīgiem jautājumiem parlamentos prasa kvalificēto balsu

vairākumu. Vācijas savienības padomē 14 balsis var izsacīt absolūto veto. Tas rāda, ka mazākumam ir zināma nozīme politiskā dzīvē, un ka šo darbības spēju viņam nedrīkst atņemt²⁷⁾.

No laika gala cilvēcē valdīja uzskats, ka minoritātei, ja tā kautcik ievērojama, nedrīkst pāri darīt. Atcerēsimies angļu country court'u kārtību, kur prasīja vienbalsīgumu! Tāpat viduslaiku kārtu sanāksmēs spriedumus pieņēma nevis lielākā daļa (pars maior), bet spēcīgākā daļa (pars sanior). Vispārīgi ilgu laiku valdīja uzskats, ka balsis nav jāskaita, bet jāsver²⁸⁾; šī ideja atdzimusi dažās valstīs pastāvošās plūrālās vēlēšanu sistēmās.]

Viktors Konsiderāns (Considérant) izskaidro mažoritāro sistēmu rašanos ar divu jēdzienu sajaukšanu: nobalsošana sprieduma izteikšanai (vote dilibératif) un balsošana tautas pārstāvju ievēlēšanai (vote électionnel) ir divi absolūti patstāvīgi darījumi; kamēr pie pirmā noteicošā nozīme piemīt vairākumam, jo var būt tikai divi votumi - jā un nē, pie otrā lieta pilnīgi citādi nostādīta, kur nav opozīcijas šī vārda pilnā nozīmē²⁹⁾.

Prof.Korkunovs, nācis pie pozitīviem slēdzieniem mazākuma nozīmes ziņā, pilnīgi nosoda mažoritārās vēlēšanu sistēmas un apgalvo, ka, kamēr pēdējās pastāvēs, nevarēs manāmi samazināt to pilsoņu-balsotāju skaitu, kurš nedabūs pārstāvjus ievēlamā iestādē³⁰⁾. Pie līdzīgiem slēdzieniem nākuši arī citi zinātnieki un politiķi - jau franču revolūcijas laikā un mēģinājuši radīt jaunus principus, uz kuriem varētu celt jaunas vēlēšanu sistēmas.

Pirmais, kas nāca ar priekšlikumu pārkārtot vēlēšanu tehniku, bija Francijas karāliskās akadēmijas loceklis De Borda 1770.g.

Viņš lika priekšā vēlēt jaunus Akadēmijas locekļus pēc graduētās balsošanas sistēmas, ko vēlāk XIX.g. simtenī pieņēma arī Burnics, Varentraps un Hērs. Pēdējais gan drīzumā atteicās no šī principa, jo izstrādāja savu sistēmu, kas bija vienkāršāka.

Graduētās balsošanas sistēmas būtība pastāv iekš tam, ka vēlētāji savās balsošanu listēs atzīmē dažus kandidātus brīvā secībā vienu pēc otra. Pie aprēķināšanas pieskaita: katram kandidātam, kas uzstādīts pirmā vietā, veselu balsi; katram, kas novietots otrā vietā - pusi no balss; katram trešajam - vienu trešdaļu u.t.t. Rezultātā tiek ievēlēti tie, kas dabūjuši vislielāko balsu skaitu³¹⁾. Šādu sistēmu nekur nepielieto: tā ir pārāk sarežģīta un neko negarantē³²⁾.

Otrais mažoritāro sistēmu pretinieks nāca klajā 1785.g. arī Francijā: tas bija matemātiķis Kondorsē (Condorcet). Viņa sistēma praksē netika izvesta, jo Konvents to nepieņēma; viņa arī nav proporcionāla sistēma, tāpēc sevišķi vērtīga nav bijusi. Kondorsē sistēma pazīstama zem angļu nosaukuma "alternative vote". Vērtīgākais, ko radījis Kondorsē, ir viņa otrā doma; tā bijusi aprobežotās balsošanas ideja³³⁾. Ierobežotā balsošana tika pielietota daudz vēlāk Spānijā un Portugālē. Viņas princips šāds: ja attiecīgā vēlēšanu apgabalā jāievēlē zināms deputātu skaits, tad vēlētājiem tiesība balsot nevis par tikdaudz kandidātiem, cik deputātu jāievēlē, bet par mazāku skaitu, piemēram 4 vietā par 3, 7 vietā par 5. Tādā ceļā var tikt ievēlēts arī mazākuma kandidāts resp. kandidāti. - Trūkums šai sistēmai tāds, ka no vienas puses, ja ir noteikts vairākums, tad, šo vairākumu organizējot, var dabūt visus

deputātus savai partijai; turpretim, ja vairākums ir neorganizēts, tad viņš var pilnīgi pazaudēt vēlēšanu cīņu. Tā tad viss atkarājas no partiju disciplīnas un iepriekšēju aprēķinu pareizības. Piemēram: partijai A 60 balsu, partijai B - 39. Jāievēlē 3 deputāti. Katram vēlētājam atļauts balsot par diviem kandidātiem. Katrs no trim uzstādītiem kandidātiem dabū 40 balsis ($60 \times 2 = 120$; $120 : 3 = 40$). Mazākums, kurš sastāda apmēram $2/5$ no visa vēlētāju kopuma, paliek bez pārstāvja. Cits piemērs: Partijai A - 260 balsu; partijai B - 240. Jāievēlē 5 deputāti. Mazākums katram kandidātam dod 240 balsu. Vairākums - tikai 208, ja viņš balso organizēti, gribēdams dabūt visas 5 vietas. Rezultātā vairākums iegūst 1 mandātu, mazākums turpretim 4³⁴⁾. - Šo trūkumu dēļ augšminētā sistēma nav dabūjusi praksē plašu atzinību.

Nākošie jaunu ideju sludinātāji vēlēšanu sistēmu reformēšanas laukā bija Sen Žists (St. Juste), kas nāca klajā ar savu priekšlikumu 1793. gadā, un Viktors Konsiderāns 1846. gadā³⁵⁾. Viņi bija daudz tālāk gājuši nekā divi iepriekšējie reformatori. Viņu priekšlikumi labāki par tikko apskatītām sistēmām, jo mēģina izveidot proporcionālo vēlēšanu sistēmu, nevis tikai dot mazākumam pārstāvju. Kaut gan daži zinātnieki, kā piem., J. Meiers³⁶⁾, apgalvo, ka proporcionālitate neesot nemaz nepieciešama, ka pietiekot ar to, ka visi politiskie virzieni būtu reprezentēti parlamentā kaut arī ar vienu pārstāvi, mēs nekādā kārtā nevaram pievienoties tādām uzskatam. Tagadējā parlamentārā likumdošanas kārtība bazējas uz nobalsošanas, t. i. uz spēku kvantitatīvām attiecībām. Visspēcīgākā frakcija tā, kurai visvairāk balsu; tāpēc ir ļoti dabīga prasība,

lai vislielākā partija tautā dabūtu vislielāko frakciju reprezentatīvā iestādē, lai proporcionāli savam faktiskam spēkam varētu aizstāvēt savas intereses. No šī viedokļa raugoties, "mazākuma pārstāvniecību sistēmu grupa", kā to nosauc Meiers, jeb "pallatīvie līdzekļi cīņā ar vairākuma diktatūru", par kuriem runā Korunovs, neiztur kritikas. Pie šādām mazākuma pārstāvniecību sistēmām bez divi augšminētām - "graduētās balsošanas" jeb "skaitļu rindas sistēmas" un "aprobežotā votuma" (vote limité) - pieder vēl "kumulatīvā balsošana" (vote cumulatif), kur katrs vēlētājs drīkst nodot par vienu un to pašu kandidātu tikdaudz balsu, cik attiecīgā apgabalā jāievēlē deputātu, un "vienīgais votums" (vote unique), kur vēlētājam tiesība balsot tikai par vienu kandidātu, kaut gan ievēlamo deputātu skaits ir lielāks.

Visām šīm sistēmām vieni un tie paši defekti. Pirmkārt, proporcionālitate netiek ievērota un otrkārt, noteicošais gala rezultātā ir pareizā partiju spēku aprēķināšana un iekšējā organizēto balsotāju disciplīna. Aiz nelielām nepareizībām var sajukt visa konstrukcija un dot pavisam nedabīgus vēlēšanu iznākumus. Tāpēc tagadējā laikā nevar apmierināties ar līdzīgām sistēmām un jāmeklē jauni ceļi vēlēšanu organizācijā.

Kā redzējām, jau XVIII. g. s. beigās Sen Žists bija izpratis agrāk atrasto sistēmu trūkumus - tas attiecās kā uz mažoritārām, tā uz mazākuma pārstāvniecību sistēmām. Tomēr viņa priekšlikumi, kā arī Konsiderāna aprakstītā vēlēšanu kārtība, bija neērti praktiskai pielietošanai un ar ievērojamiem trūkumiem. Viņu idejas nekur netika izvestas praksē, tāpēc uz viņām nav jāapstājas. Sen

Žista nozīme vienīgi tā, ka viņš bija pirmais proporcionālītātes idejas sludinātājs.

Vairāk laimes praktiskās sekmēs nebija arī brazīlietim Naboram Kavalkanti (Cavalcanti), kurš izgudroja 1850.g. Ipatnēju vēlēšanu sistēmu uz "kandidātu" un "vietnieku" izšķirības principa. Viņa domas nebija ieguvušas plašu atzinību, jo viņa izsludinātais projekts nebija brīvs no trūkumiem proporcionālītātes ziņā³⁷⁾.

Johanna Lahtok
(1850-1851)

Pirmais, kas atradis proporcionālo vēlēšanu sistēmu, kas plaši tika reālizēta praksē, bija dānielis Andrē (Andrae). 1855.g. viņš nācis klajā ar jaunu vēlēšanu organizācijas priekšlikumu. Viņš patapināja dažas domas no Kavalkanti, atmetot starpību starp "kandidātiem" un "vietniekiem" vēlēšanu listēs. Nodotās balsis skaitot, balsi pieskaita pirmajam listē minētajam kandidātam; ja kāds no viņiem savācis nepieciešamo balsu skaitu, tad tanīs turpmākās listēs, kur viņš joprojam stāv pirmā vietā, balsis pieskaita nākošam kandidātam pēc kārtības.

Divus gadus vēlāk Tomass Hērs (Hare), kuŗu parasti kļūdaini uzskata par proporcionālītātes idejas pamatlicēju, radīja savu sistēmu, kuŗa atšķīrās no Andrē tikai ar to, ka pie Hēra visa valsts tiek uzskatīta par vienu vēlēšanu apgabalu, kamēr pie Andrē paliek vēl spēkā vecais daudzu vēlēšanu apgabalu princips.

Jāsaka, ka arī šīs divas sistēmas, kas īstenībā ir viena vienīgā Andrē-Hēra sistēma, arī nav brīvas no trūkumiem. Galvenais ir tas, ka pārāk daudz atkarājas no listu izņemšanas kārtības: balsis skaitot: gadījums izšķir, kuŗš no kandidātiem paliek par deputātu. Piem., pieņemsim, ka ar 500 balsīm pietiek, lai kandi-

dāts tiktu ievēlēts. Nodoti 1000 biļeteni, kur pirmā vietā nostādīts kandidāts A. Turpretim otrā vietā 500 biļetenos ir ierakstīts kandidāts B, 500 citos - C. Izņemot no urnas listes ar uzrakstītiem vārdiem, izrādās, ka kandidāts A tiek ievēlēts ar 500 balsīm. Kurš būs otrais - B vai C? Viss atkarājas no gadījuma, pēc kuŗas grupas biļeteniem pirmais deputāts tika ievēlēts.-

Neskatoties uz šo trūkumu, Andrē-Hēra sistēma tika diezgan plaši pielietota Danijā, Tasmanijā un Kostarikā. ^{Andrijs - Moravijas landtāgs} Vispārīgi jāseka, ka viņa ir pilnīgi pieņemama tur, kur vēlētāju skaits nav sevišķi augsts. Lielākās vēlēšanās tā nevarētu tikt pielietota ar labām sekmēm.

Tagadnē valdošās proporcionālās vēlēšanu sistēmas ir divas:

- 1) lielāko atlikumu (zviedru) un
- 2) d'Hondta (Beļģu) sistēma).

Runājot par mūsu laikos lietojamām vēlēšanu sistēmām, iepriekš jānoskaidro daži jēdzieni, kas stāv ciešā sakarā ar proporcionālītātes ideju, un kuŗi bija citādi izveidoti ne tikai mažoritāro sistēmu teorijā, bet daudz ar ko atšķirās arī no agrāko laiku proporcionālistu domām.

Apskatot mažoritārās sistēmas, mēs redzējam, ka vēlēšanas var būt organizētas pēc sarakstiem un individuāli (scrutin de liste et scrutin uninominal). Labākē bijusi individuālā kārtība. Pirmie proporcionālās pārstāvniecības ideju sludinātāji, kā Andrē, Hērs, Kavalkanti u.c. arī pieturējās pie tā paša vēlēšanu veida. Bet vēlākie pētījumi rādīja, ka proporcionālās vēlēšanās ērtāka ir sarakstu tehnika. Balsotāja balss tiek piešķirta nevis vienīgam

kandidātam, kas ierakstīts biļetenā, arī ne pirmajam no visiem uzdotiem vārdiem, kā pie Hēra, bet visam sarakstam. Uz šī punkta pamata mažoritāro sistēmu aizstāvji sāka asi kritizēt proporcionālās vēlēšanas.

Sarakstus parasti uzstāda politiskās partijas. Tāpēc, aizrāda kritiķi, pie proporcionālās vēlēšanu kārtības, partijas dabūjot pārāk lielu nozīmi valsts un sabiedriskā dzīvē. Vēlētājs esot piespiests balsot par to vai citu partiju, tā tad viņam esot jāpabalsta kādas grupas politisko programmu, kaut gan viņš to visumā varbūt arī nevarot pieņemt. - Pret šo apgalvojumu noteikti jāuzstājas. Pirmkārt arī pie mažoritārām vēlēšanām vadošo lomu spēlē partijas - bezpartejiskie reti kad iekļūst parlamentā, - otrkārt, tagad gandrīz visur pastāv brīvo sarakstu kārtība. Vēlētājs var nodot savu sarakstu grozītā veidā: atļauts stripot kādu no sarakstā minētiem kandidātiem, - tad pēdējam attiecīga balss netiek pieskaitīta, - var pierakstīt kandidātus no citiem sarakstiem, - šai gadījumā viņiem tiks pieskaitīta balss individuāli, bez viņu pamatsaraksta, - beidzot, var izdarīt visraibāko kombināciju no dažiem sarakstiem - to sauc franču vārdā "panacher", un tomēr atrodas personas, kas apgalvo, ka vēlētājiem netiekot dota rīcības brīvība, ka viņiem tiekot uzspiesta partiju diktatūra!³⁸⁾

Mažoritārai vēlēšanu kārtībai pastāvēt, ir no svara vienīgītas, vai attiecīgai konkurējošai vienībai - parasti partijai - ir vairāk balsu vēlēšanu apgabalā nekā citām. No šī viedokļa raugoties, ja kāda partija dabūjusi absolūto balsu vairākumu, katra balss, kas pārsniedz 50% plus 1 no visām nodotām ir lieka un ne-

nozīmīga. Sarakstam vienai, vai par viņu balso 51% vai 100%. Pāri par 50% no visām nodotām balsīm nozīmē jau uzvaru vēlēšanu cīņā un visu kandidātu ieviešanu vēlāmā iestādē. Liekas balsis, nenozīmīgas būdamas, zaudē pilnu savu vērtību. Tā kā 50% plus 1 balss dabū visus deputātus, katra lieka balss, kaut tā arī būtu nodota par uzvarējušo sarakstu, paliek formāli bez pārstāvjiem. Tas ir noteikts trūkums mažoritārā iekārtā³⁹⁾.

Ideālā būtu tāda kārtība, kur pilsoņu grupa, kuŗa pietiekoši liela, lai dabūtu vienu pārstāvi, varētu, divreiz palielinoties, dabūt divus, lai balsis, kas nāk pāri minimumam, nepaliktu bez nozīmes, ja šo balsu skaits būs diezgan augsti tam pāri⁴⁰⁾. Tas ir tīrs proporcionālītātes princips, kuŗš uzstāda zināmu minimuma jēdzienu.

Šis minimums ir centrālais moments visā proporcionālo vēlēšanu teorijā; viņš ir šīs teorijas visstiprākais un tanī pašā laikā visvājākais punkts.

Jautājums šāds: kā noteikt, cik deputātu nākas uz attiecīgo sarakstu? Teorētiskā atbilde ļoti viegla: proporcionālā sistēma rīkojas pēc proporcijas! Nodotas visumā m balsis; par noteiktu sarakstu - n balsis. Visumā jāievēlē d deputātu. Cik deputātu nāk uz n balsīm?

$$\begin{array}{r} m - d \\ n - x \\ \hline x = \frac{nd}{m} \end{array}$$

Jautājums atrisināts; bet rodas grūtība, kas izjauc visu daļo matēmatisko konstrukciju: Achilleša papēdis vēlēšanu jautājumā

ir deputāta vietas nedalāmība. Ko mums līdz, ja aprēķināšanas rezultātā dabūjam atbildi: attiecīgai partijai parlamentā pienākas 2,43 vietas! Ja mēs atmetīsim daļu skaitli un piešķirsim attiecīgai partijai tikai divas vietas, tad gala rezultātā visas vietas nebūs piešķirtas, jo visu partiju daļu skaitļi kopsummā sastāda dažus veselos. Nelīdzēs mums arī, ja mēs daļu skaitļus, kas lielāki par $\frac{1}{2}$, pielīdzināsim vienam veselam, un mazākos atmetīsim: pie daudzu sarakstu konkurences šāds aprēķins dos vai dažus deputātus pāri normai, vai neizdalīs visas vietas.

Lai vieglāk tiktu galā ar šo grūtību, radīja t. s. kvocienta (Quotient) jēdzienu, ko varētu saukt arī par vēlēšanu koeficientu. Vēlēšanu koeficients ir skaitlis, kuŗš rāda, ar cik balsīm tiek ievēlēts viens deputāts. Pēc proporcijas iznāk:

d deputātu atbilst m balsīm

1 " " x "

$$x = \frac{m}{d}$$

Pēc šī koeficienta izvestie aprēķini dod tos pašus rezultātus, kādus mēs redzējām pirmā aprēķināšanas veidā. Tāpēc zinātnieks Drūps (Droop) radījis mazāko koeficientu. Viņa domu gājiens tāds: ja jāievēlē 1 persona, tad vajadzīgs absolūts vairākums, t. i. $\frac{e}{2} + 1$, kur e ir balsojošais elektorāts. Ja jāievēlē 2 personas, katrai jā-dabū $\frac{e}{3} + 1$, t. i. pāri par $\frac{1}{3}$ no visām balsīm. Pie triju personu ievē-lēšanas vajadzīgs $\frac{e}{4} + 1$ u. t. t. Mēs redzam, ka lai dabūtu koeficien-tu, nav jādala visas balsis uz ievēlamo deputātu skaitu, bet uz deputātu skaitu, pavairotu ar vienu, pie kam visam rezultātam vēl jāpieliek vieninieks klāt⁴¹). Tā dabūjam Drūpa vēlēšanu koeficienta

formulu: $x = \frac{e}{d+1} + 1$.

Praktiskie aprēķini, ko izdara ar Drūpa kvocientu, arī parasti nesadala visas vietas, jo šis koeficients ir gan mazākais, ko var loģiski pamatot, bet tomēr par augstu lai dotu pilnīgus rezultātus praksē, kur iet zudumā tikdaudz balsu, ka visi teorētiskie aprēķini izjūk. Parasti tomēr paliek vēl dažas vietas, kuŗas jāizdala kandidātiem, kuŗi nav savākuši pilnu koeficientu.

Šinī gadījumā ir vienīgais ceļš - dot lielākiem atlikumiem, tā sauc. "astēm", priekšroku mazāko atlikumu priekšā un pielīdzināt tos pilnam kvocientam. Šis ceļš saucas par Frankfurtes metodi jeb Pernoleta paņēmienu⁴²). Šis ceļš nav labvēlīgs proporcionālītātes ieturēšanai. To varam vislabāk redzēt uz šāda piemēra (vienkāršības dēļ ņemam parasto koeficientu, nevis Drūpa, jo "astu" princips paliek tas pats):

Partija	A	B	C	K o p ē	
Balsu skaits	5.330	4.330	340	10.000	10 deputāti
Vietas piešķirī	5,33	4,33	0,34		Koef. = 1000
	5	4	1 (vislielākais atlikums)		

Proportcionālītāte diezgan vāji ieturēta: partija A dabū 1 deputātu uz 1065 balsotājiem, partija C - uz 340 ! Ja partija A dabūtu uz 10 balsīm vairāk, kuŗas zaudētu partija C - viņa dabūtu sesto deputātu, pie kam C paliktu pilnīgi bez pārstāvja.

Skaidrs, ka "astu principa" trūkums ir pārāk liela daļu skaitļu nozīme. Minētā piemērā 10 balsis varētu pilnīgi grozīt rezultātu; tas nozīmē, ka šeit trūkst zināma proporcionālītātes stabilitāte, trūkst garantijas, kaniecīgie atlikumi neizķēmos vēlēšanu

rezultātus.

Frankfurtes metode labvēlīgi atsaucas uz mazu partiju lieluma pieaugumu. Partija, kurai parlamentā daudz deputātu, pieaugums uz vienu frakcijas biedri ir niecīgs; jo mazāka partija, jo vairāk manāms paliek jebkurš pieaugums: pie 5 pilniem mandātiem sestais nozīmē frakcijas palielināšanos uz 20%, turpretim ja kādai politiskai grupai vienīgais deputāts iekļūst parlamentā uz "astes" pamata - pieaugums līdzinās bezgalībai (∞ %).

Tāds stāvoklis, kurū agrāk nemaz neuzskatīja par sliktu, tagad tiek nosodīts: politiskie apstākļi dažās valstīs, sevišķi pie mums Latvijā, rāda, ka nav jāsekmē mazo partiju rašanos. Mēs atzīstam, ka savā ziņā patiesību izteicis Esmēns savā aforistiski skanošā frazē, ka šodien vairākums jāizstāvo mazākuma priekšā ("C'est la majorité qui a besoin de protection aujourd'hui")^{43/}. Tāpēc Francijas likumdošana stājusies uz tā viedokļa, ka vajagot ziedot stingras proporcionālītātes principu, lai iegūtu ērtāko stāvokli, un atdot visas vietas, kas nav sadalītas pēc pilna Drūpa koeficienta, tai partijai, kurai visaugstākais caurmēra balsu skaits⁴⁴.

Vai šāda rīcība attaisnojama no tiesiskā viedokļa, - ir praktiskas dabas jautājums. Teorētiski neapšaubāms ir vienīgi tas, ka pie līdzīgas kārtības proporcionālītāte pilnīgi zūd. Tāpēc valdošā proporcionālo vēlēšanu teorija nevar atzīt Francijas stāvokli par pieņemamu šīs teorijas neērtību labojuma mēģinājumu; tā paliek uzticīga Frankfurtes metodei.

Cik nepareiza un neeksakta var būt neproporcionālītāte pie Pernoleta sistēmas pielietošanas, rāda mums visiem ļoti tuvs piemērs:

tekošā 1933/34.mācības gadā Latvijas Universitātē reģistrēti 225 krievu nacionālītātes studentu un divreiz vairāk (456) vāciešu⁴⁵). Vēlēšanās Studentu padomē abas nacionālītātes dabūja ik pa diviem mandātiem! Tas radās no tā apstākļa, ka krievi vēlēšanās uzstādīja divus sarakstus, no kuriem katrs savāca nepilnu 1 koeficientu un ieguva ik pa vienam pārstāvim uz "astes" pamata; turpretim vācieši balsoja par vienu sarakstu, kas dabūja 2 pilnus mandātus un ievērojamu pārpalikumu, kuŗš tomēr nebija pietiekošs, lai dotu frakcijai trešo vietu padomē.

Tāda ir, ar visiem labumiem un trūkumiem, pirmā no tagadnē valdošām proporcionālo vēlēšanu sistēmām, kuŗa tiek saukta Zviedru, Šveices, lielāko atlikumu jeb konkurējošo sarakstu sistēma. Kā redzējām, viņas galvenais defekts ir tas, ka nevar izdalīt visas vietas starp sarakstiem uz stingri ieturētā pilna koeficienta pamata; piespriežot mandātus uz nepilna balsu skaita pamata, rodas proporcionālītātes izkēmošana.

Liekas, ka vienīgais ceļš šai ziņā būtu bijis radīt tādu koeficientu, kas veiktu deputātu vietu piešķiršanu tikai uz pilna balsu skaita pamata. Šai virzienā mēģinājis atrisināt problēmu beļģu zinātnieks d'Hondts 1882.g. Viņa koeficients, ko viņš nosaucis *chiffre répartiteur*, būvēts uz pilnīgi jauna pamata. Nav vairs vecās visu balsu summas dalīšanas uz deputātu skaitam līdzīgu skaitli, bet katra saraksta iegūtās balsis dala pēc kārtas uz 2, 3, 4 u.t.t. Rodas tabula, pēc kuŗas piešķir mandātus partijām, kuŗām tabulas rubrikās pieder lielākie skaitļi.

Piemēram:

Partija	A	B	C	
Balsu skaits	<u>19.000</u>	<u>12.500</u>	<u>12.000</u>	5 mandāti
: 2	<u>9.500</u>	6.250	6.000	
: 3	<u>6.333</u>	4.166	4.000	
: 4	4.750	3.125	3.000	

Šinī tabulā 5 lielākie skaitļi ir: 19.000 (A), 12.500 (B), 12.000 (C), 9500 (A) un 6333 (A). Sakarā ar to partija A iegūst 3 mandātus, partijas B un C - ik pa vienam. Mazākais skaitlis, kas šinī aprēķinā dod tiesības uz deputāta vietu (šai gadījumā 6333), saucas chiffre répartiteur un pilda kvocienta lomu lielāko atlikumu sistēmā.

Jāpiezīmē, ka augšminētā piemērā mandātu sadalījums pēc konkurējošo sarakstu metode dotu citādus rezultātus: partijai A būtu tikai divi pārstāvji, partijai B arī divi, un partija C paliktu pie tā paša viena deputāta. Tāds rezultāts iznāk abos gadījumos - lietojot vienkāršo un Drūpa koeficientu.

D'Hondta sistēma ir ļoti grūta un neērta praktiskai pielietošanai. Izdalot, piem., kādus 200 mandātus dažiem sarakstiem, iznāk milzīgi liela rēķināšana, kas pati viegli var būt kļūdaina, un kas nedod pārskatāmus rezultātus chiffre répartiteur atrašanai. Tāpēc parasti rīkojas kombinēti, lietojot papriekš Drūpa koeficientu un izdalot visus pilnus mandātus (šinīs robežās, protams, abas metodes sakrīt), bet pārējos piešķirot pēc d'Hondta principa, dalot katras partijas pilno balsu skaitu ar jau piešķirto deputātu vietu skaitu, pavairojot pēdējo ar 1, 2 u.t.t.⁴⁶⁾.

Jāsaka, ka d'Hondta vēlēšanu sistēmai ir ļoti stingrs un loģisks pamatojums⁴⁷⁾. Minētā piemērā slēdzienu ceļš iet šādi:

- 1) pirmo mandātu iegūst partija A, jo viņai ir visvairāk balsu;
- 2) otro pārstāvi dabū saraksts B, jo A, gribēdams iegūt otro savas partijas deputātu, varētu katram no viņiem dot tikai 9500 balsu;
- 3) trešo piešķir partijai C, jo A un B, pretendējot uz otro mandātu, varētu katru no saviem pamatot ar 9500 resp. 6250 balsīm;
- 4) ceturto deputātu dabū atkal partija A; abas citas varētu sniegt par otro mandātu tikai 6250 resp. 6000 balsu;
- 5) beidzot, piekto piešķir atkal partijai A: dabūjot trīs pārstāvjus, viņa katru var pamatot ar 6333 balsīm; turpretim partijas B un C, pretendējot uz otro pārstāvi, varētu par viņu dot tikai 6250 un 6000 balsu.

Neskatoties uz šādu skaidru loģisko slēdzienu ceļu, šī sistēma nebūt nav nevainojama. Abām tagad lietojamām proporcionālām vēlēšanu sistēmām ir pretinieki un piekritēji. Beļģu matemātiķis Regemorters atrod, ka d'Hondta metode esot nesamērīgi augstāka un pareizāka par lielāko atlikumu sistēmu; pat pēdējās nodibinātājs Nevils (Neville) esot atzinis sevi par uzvarētu!⁴⁸⁾ Turpretim franču zinātnieks Šenē saka, ka "Lielāko atlikumu sistēma varētu saukt par Isto proporcionālo sistēmu, pretstatā d'Hondtam"⁴⁹⁾. Un tiešām, tuvāki apskatot d'Hondta sistēmu, mēs tanī atrodam dažus defektus, kas mazina viņas slavu un aptur viņas uzvaras gājiena zinātnē. Neretros gadījumos rezultāti, ko iegūst caur d'Hondta metodes pielietošanu, ir nesaprotami un, kā liekas, pretim runājoši uzskatāmībai.

Piemēram:

Partija	A	B	C	
Balsu skaits	15.000	6.000	3.000	8 mandāti
Mandātu "	5	2	1	

Grozīsim mazliet skaitļus. Jāievēlē nevis astoņi, bet deviņi deputāti. Partija A zaudē 270 balsu; partija B iegūst 1362 balsis un C - 1908. Rezultāts: Saraksts A, kaut gan viņš zaudējis ap 300 balsīm, dabū vēl vienu mandātu klāt, kamēr B un C, neskatoties uz ievērojamu balsu pieaugumu, paliek pie vecā mandātu skaita! 50). Iznākums ir nejēdzīgs; tomēr d'Hondta sistēmai paliek diezgan piekritēju un aizstāvju, kuriem neatliekas nekas cits, kā kliegt: credo, quia absurdum est!

Iekš kam pastāv d'Hondta kļūda?

D'Hondts nav radījis proporcionālu sistēmu. Viņš bazējas uz tā apstākļa, ar cik balsīm katra partija var "pamatot" katru savu deputātu, cik dārgi viņa var katru savu mandātu "samaksāt". Šis princips stāv tālu no istās proporcionālītātes. Visas "astu" sistēmu nepareizības rodas no ārpus metodes stāvošā šķēršļa: no deputāta vietas nedalāmības. Šai ziņā pareizi piešķirt pāri palikušo mandātu tai partijai, kuras balsu skaits visvairāk tuvojas pilnam koeficientam; ja vienas partijas balsu skaits, izteikts kvocientos, būs 12,31 un otras partijas 1,32, tad neapšaubāmi pareizāk dot pēdējo vietu tai partijai, kurai trūkst 0,68 kvocienta, nekā citai, kuras daļa skaitļa lielums tikai uz 0,01 mazāks. Šai gadījumā neeksaktību nevarēs pārmest pašai sistēmai; to radījuši fiziskie, ārpus teorijas stāvošie apstākļi. - Turpretim d'Hondta sistēma minētā gadījumā būtu lieko mandātu piešķīrusi pirmajai,

lielākai partijai, jo vispārīgi viņa protekcione lielākos sarakstus, atstājot bieži novārtā mazākos. No praktiskā viedokļa tas varbūt arī ir ļoti ērti, jo mazās partijas bieži traucē pozitīvo darbu pārstāvniecības iestādē, bet objektīvi - teoretiski spriežot, šāds stāvoklis ir neciešams.

Tāpēc par pareizāko un taisnības principam tuvāk stāvošo proporcionālo vēlēšanu sistēmu jāatzīst lielāko atlikumu sistēma; turpretim d'Hondta sistēma, šēnē vārdiem runājot, "ne tikai ir nepareiza, bet pilnīgi nelabojama"⁵¹).

Beidzot nodaļu par proporcionālām vēlēšanu sistēmām, jāsaka vēl daži vārdi par vēlēšanu apgabaliem no šo sistēmu viedokļa.

Kamēr mažoritāro vēlēšanu kārtībā apgabali bijuši vienīgais vienlīdzības un taisnības principu glābiņš, proporcionālo pārstāvniecību pastāvēšanas laikā stāvoklis diametrāli mainījies. Vēlētājiem jādod tiesība brīvi grupēties pēc viņu politiski-ekonomiskiem uzskatiem un simpatijām. Tā kā vēlēšanu koeficients pie proporcionālās kārtības visā valstī ir vienāds vai gandrīz vienāds (piem., lielākā atšķirība Latvijā pēdējās vēlēšanās bijusi starp Rīgu - 10.277 balsu un Kurzemi - 9087; ⁵²) šāda starpībaniecīga samērā ar valstīm, kur pastāv mažoritārās vēlēšanas, vai kas vēl nav spējušas pilnīgi atteikties no vecākajām mažoritārām tradīcijām, kā Francija), nav tiesiski pamatoti, ka kādai grupai, kurai visā valstī diezgan piekritēju, lai dotu savam pārstāvim vietu parlamentā, zustu tiesība būt reprezentētai pārstāvniecības iestādē tāpēc vien, ka viņas balsotāji nav saistīti teritoriāli, bet izklīduši pa visu valsti. Raksturīgs piemērs ir sieviešu organizāciju liste, kas

palikusi bez pārstāvniecības Saeimā 1931.g., kaut gan bija savākusi visā valstī 10.634 balsis, t.i. pilnu mandātu⁵³).

Tāpat arī proporcionālitate zūd apgabalu teknikai pastāvēt. Tanīs pašās vēlēšanās "Miera, kārtības un ražošanas apvienība" dabūjusi vienu deputātu ar 15.192 balsīm un "Kristīgo darba ļaužu savienība" - arī vienu ar 4.840 balsīm! Tāda neeksaktība cēlusies tāpēc, ka pirmie konkurējuši 2 apgabalos, pēdējie tikai vienā⁵⁴). Teorētiski iespējams, ka grupa, kas savāks visā Latvijā 20.000 balsu (katrā apgabalā pa 4000) paliks bez pārstāvja Saeimā, kaut kopsummā tai būs tiesība uz 2 pilniem mandātiem, un pie sevišķi sekmīgas konkurences četros apgabalos tā varētu iegūt četrus deputātus uz nepilno mandātu pamata.

Šādi piemēri liecina, cik kaitīgi apgabalu pastāvēšana var ietekmēt proporcionālās pārstāvniecības realizēšanos. Un tomēr ir vēl zinātnieki, kas aizstāv vēlēšanu apgabalus, attaisno visas tās zaudētās balsis, kas no tiem rodas, līdz ar to sekmējot nevienlīdzību vēlēšanās! Tāds, piem., ir Dūgi. Viņš atzīst, ka apgabalu pastāvēšana obligatoriska lielākās valstīs, kur bez tās esot grūti izvest balsu skaitīšanu un vietu piešķiršanu⁵⁵). Īstenībā turpretim taisni lielās valstīs visbīstamāki ir vēlēšanu apgabali, sevišķi pie tādas nevienlīdzības kā Francijā. Ja pie mums nedaudzi apgabali dod tik ievērojamus sarežģījumus normālā proporcionālās pārstāvniecības realizēšanā, cik lieli tie var izaugt lielākā valstī.

Proportionālo vēlēšanu princips noteikt prasa apgabalu vēlēšanu atcelšanu, kaut tas arī maksātu daudz grūtību pie vēlēšanu tehniskās puses izvešanas.

Ar to mēs beigsim nodaļu par proporcionālo vēlēšanu teorijām un piegriezīsimies praktiskai daļai, kur apskatīsim raksturīgākos vēlēšanu likumus dažās valstīs.

C. Vēlēšanas dažās valstīs.

I. LIELBRITĀNIJA.

Vistuvāk mažoritārai vēlēšanu iekārtai stāv tagad Lielbritānijas pozitīvā likumdošana. Daži likumi - Ballot Act 1872.g., Parliament Act 1911.g. u.c. noteic tagadējo vēlēšanu likuma stāvokli.

Uz vēlēšanu pamata tiek sastādīta apakšpalata - House of Commons, kuŗa sastāv no 615 locekļiem. Šie locekļi tiek ievēlēti no divejāda veida vēlēšanu apgabaliem: 603 deputāti ir teritoriālo apgabalu, 12 - ūniversitāšu vēlētāju pārstāvji. Vēlēšanu apgabalu skaits līdzinās 579, kur vēlēšanas ir organizētas uz vienbalsīgā votuma pamata, un 12, kur tiek ievēlēti ik pa diviem deputātiem; sistēma arī šinīs pēdējās teritoriālās apvienībās ir mažoritārā. Kas attiecas uz ūniversitāšu balsotājiem, kuŗi ir pilsoņi ar augstskolu diplomu, tie sadalās 3 apgabalos, kur ievēlē pa vienam deputātam, 3 apgabalos, kas sūta pa diviem, un vienā, kuŗam pieder trīs vietas; visumā ūniversitāšu apgabalu ir 7, no kuŗiem četros vēlēšanas organizētas uz proporcionālītātes principa. Tā tad Lielbirtānijas apakšpalata no 615 deputātiem 9 mandātus izdala proporcionāli attiecīgo apgabalu vēlētājiem, pārējos uz mažoritātes pamata.

Šāda stāvokļa novērtējums mūsu laikos nevar būt sevišķi labvēlīgs, pat pašā Lielbritānijas parlamentā 1930.g. pacēla jautājumu par vēlēšanu reorganizāciju uz proporcionālītātes pusi. Tomēr

konservatīvie un strādnieki šo priekšlikumu izgāza⁵⁶⁾.

Kamēr Anglijā vēlēšanās kandidēja tikai divas partijas, ma-
žoritārā sistēma nebūt nav bijusi slikta; viņa vismaz nodrošinā-
ja spēcīgu vairākumu parlamentā, kas gādāja par likumdošanas
iestādes pozitīvo darbību. Arī vienlīdzība sevišķi netika ievai-
nota, jo uzvarējusi partija parasti arī faktiski bija vairākumā,
 kaut gan citādā proporcijā. Bet sākot ar 1906.g. strādnieki orga-
nizēja savu partiju, kuŗa tagad spēlē jau ievērojamu lomu. Vēlākā
 laikā partiju skaits vēl palielinājās līdz desmit, bet vadošas
 partijas palika tomēr trīs. Sakarā ar angļu mažoritārās iekārtas
 īpatnību, t.i. neprasīt absolūto vairākumu, vēlēšanas XX.g.simtenī
 izveidojās bieži par laimes loteriju. Tā, piem., 1929.g. Norsvičas
 (Northwich) apgabalā tika ievēlēts konservatīvo pārstāvis, kaut
 gan viņš bija dabūjis tikai uz 4 balsīm vairāk par strādnieku
 pārstāvi; strādnieki un liberālie šai apgabalā bija ieguvuši kopā
 uz 14.000 balsīm konservatīvajiem pāri, un tomēr pēdējie uzvarēja
 vēlēšanu cīņā⁵⁷⁾.

II. FRANCIJA.

Francijā līdz 1919.g. pastāvēja mažoritārais vēlēšanu likums.
 Jau 1905.g. zinātnieki pareģoja apvērsumu pārstāvniecības iestādes
 sastādīšanas tehnikas ziņā⁵⁸⁾. Beidzot šie pareģojumi realizējās
 dzīvē, un 1919.g. iznāca "loi établissant le scrutin de liste
 avec représentation proportionnelle" (likums par listes un propor-
 cionālo vēlēšanu ieviešanu)⁵⁹⁾.

Ar to mažoritārās vēlēšanas neizbeidzās. Noteica, ka katram apgabalam jāievēlē vismaz 3 deputāti, t.i. pilnīgi atcēla scrutin uninominal iespējamību. Agrāk, vairākuma vēlēšanu tiesībām pastāvēt, prasīja absolūto vairākumu, lai attiecīga partija dabūtu visas vietas savā rīcībā; ja tāda nebija, tad organizēja otrreizējas vēlēšanas⁶⁰⁾. Ar jauno likumu atcēla pārbalsošanu. Pieņēma pavisam jaunu principu vēlēšanu organizācijā: vēlēšanas bija vai mažoritārās, vai proporcionālās. Ja balsošana dod absolūto vairākumu, stājas spēkā alternatīves pirmā puse, t.i. uzvarējusi partija iegūst visas izdalāmās vietas; ja absolūtā vairākuma nav, tad mandātus sadala proporcionāli, pie kam visas pāri palikušās vietas piešķir partijai ar stiprāko caurmēra skaitli - šeit mēs redzam atkal mažoritāro teoriju ietekmi.

Tā tad Francijas vēlēšanu iekārta mums liekas par pārejas stadiju no mažoritārās uz proporcionālo sistēmu, kur spēkā kā vecie, tā jaunie principi. Tomēr priekšroka tiek piešķirta mažoritātes jēdzienam - absolūtā vairākuma un nepilno mandātu piešķiršanas ziņā, jo franču zinātnieki un politiķi nevar atteikties no vecā uzskata par vairākuma tiesību demokrātiskumu⁶¹⁾, taisnīgumu u.t.l. Bet jaunas vēsmas neatstāj nevienu valsti bez savas ietekmes - to mēs redzējam Anglijā, to pašu arī Francijā. Arī šeit vispārības doma piegriežas jaunām idejām par proporcionālās pārstāvniecības nozīmi, un arī šinīs valstīs šīs idejas pamazām pārvēršas par dzīves īstenību.

III. LATVIJA.

Proporcionālās vēlēšanas vistīrāk un vistuvāk teorijai tika izteikti jauno valšku likumdošanā - Latvijā, Polijā, Čehoslovākijā u.c. Šinīs valstīs nebija progresu kavējošo konservatīvisma un negrozāmo tradīciju gara, kāpēc arī viņu konstitutīvā likumdošana visvieglāk uzņēma proporcionālās pārstāvniecības principu, ar visām viņas labām un sliktām īpašībām, bez jebkādiem ierobežojumiem. Šāda ekstremitāte izrādījās ne tikai par labu, bet arī savā ziņā par bīstamu praktisko valsts dzīves mērķu sasniegšanas ziņā.

Latvijas Saeimas vēlēšanu likums pieņemts Satversmes Sapulcē 1922.gadā un izsludināts tai pašā gadā "Likumu un valdības rīkojumu krājumā"⁶²⁾. Bez tam 1928.g. Saeima pieņēmusi dažus grozījumus šinī likumā, kas tomēr nav sevišķi būtiski, bet attiecas uz sīkākiem noteikumiem vēlēšanu organizācijā, piem., agrāk apgabalos vēlēja tikai 97 deputātus, 3 turpretim ievēlēja visa valsts bez apgabalu izšķirības uz atlikumu summas pamata; sākot ar 1928.g. visi 100 Saeimas locekļi bija ievēlami apgabalos⁶³⁾. Latvijas valsts teritorija tiek sadalīta piecos vēlēšanu apgabalos; tie ir: Rīga, Vidzeme, Latgale, Kurzeme, Zemgale (10.p.). Lai noteiktu, cik deputātu jāievēlē katrā no tiem, visas Latvijas balsstiesīgo iedzīvotāju skaits dalāms ar skaitli simts; pēc tam katra vēlēšanu apgabala balsstiesīgo iedzīvotāju skaits dalāms ar iepriekšējās dalīšanas iznākumu, un šādā kārtā iegūtie vesēlie skaitļi apzīmē katrā apgabalā ievēlamo deputātu skaitu. Pēc tam starp apgabaliem sadala pāripalikušos mandātus (17.p.).

Lai sadalītu deputātu vietas viena vēlēšanu apgabala robežās, saskaita visas attiecīgā apgabalā nodotās balsis un izdala summu uz apgabalā ievēlamo deputātu skaitu. Tādā kārtā dabū koeficientu un piešķir, balstoties uz tā, katram sarakstam tik daudz mandātu, cikreiz koeficients ieslēdzas šī saraksta iegūto balsu skaitā. Pēc tam sakārto daļu skaitļus pēc lieluma un iztrūkstošos deputātus izdala tiem sarakstiem, kuriem daļu skaitļi lielākie, pa vienam uz katra saraksta (51.p.).

Tāda ir Latvijas Saeimas vēlēšanu tehniskā puse. Mēs redzam, ka mūsu likums neatzīst ne tikai d'Hondta chiffre réparti-teur, bet pat Drūpa kvocientu, uzskatot tos par kaitīgiem proporcionālī-tātei. Šis uzskats ir ļoti pareizs un katrā ziņā apsveicams, jo Drūpa koeficients, nerunājot jau par beļģu sistēmas dalītāju skaitli, nesadala mandātus proporcionāli visām balsīm, bet tikai vienai daļai (ja mēs reizinātu šādu pamazinātu koeficientu ar ievēlamo pārstāvju skaitu, mēs dabūtu rezultātu, kas mazāks par visu nodoto balsu skaitu; iekš tam pastāv Drūpa teorētiskā kļūda). Tā tad Latvijas likumdošana mēģinājusi pieturēties pie stingrākas proporcionālī-tātes un tādā kārtā dot pārstāvjus likumdošanas organā vissīkākīem polītiskīem virzīenīem: vienkāršais koeficients ir vislabvēlīgākais sīkām partijām. Jāsaka, ka atzīstot par pareīzu Mirabo (Mirabeau) uzskatu par pārstāvniecības iestādī kā ģeografisko karti, kas atspoguļo vissīkākās tautas tendences, jāatzīst arī, ka Latvijas Saeima šo principu vislabāk reālīzējusi praktiskā dzīvē.

Bet cik jauks arī neizrādītos Mirabo izteiktais lozungs, po-

lītiskie piedzīvojumi rāda, ka viņš nemaz nav labvēlīgs attiecīgās iestādes pozitīvajai darbībai. Mazās partijas traucē koalīciju sastādīšanu un šai ziņā kaitīgi veselam, normālam un koordinētam darbam. Tāpēc sen jau dzirdāmas balsis par konstitūcijas grozīšanas vajadzību, un pēdējā gadā Saeimas publiski-tiesiskā komisija strādāja pie jaunas konstitūcijas projekta. Cik tas ir pamatots un cik vajadzīgi tik nopietni soļi šinī ziņā, ir ļoti grūti spriest; tas arī neietilpst mūsu referāta uzdevumā. Bet noteikti zināms ir viens: Saeimas nozīme pēdējā laikā tik ievērojami kritusi, ka kādi nebūt korrektīvi neapšaubāmi vajadzīgi. Latvijas skolotāju konferencē šī gada janvārī Saeimas priekšsēdētājs Dr. Pauls Kalniņš izteicis domu, ka satversme, kuŗa kalpojuši republikai jau 12 gadus, arī joprojām esot derīga; jāreformē jot vienīgi vēlēšanu likums, tad valsts dzīve norisināsies atkal mierīgā un nopietnā darbā. Vēlēšanu likums esot visa tagadējā ļaunuma cēlonis⁶⁴⁾. To pašu atzina jau 1932.g. sanākusi Latvijas tirgotāju savienības konference⁶⁵⁾. Jādomā, ka šis uzskats būtu arī pareizais.

Latvijas Saeimas vēlēšanu likums jāreformē trijos virzienos. Pirmkārt, jāsamazina deputātu skaits - vismaz uz pusi. Psihologija māca, ka pārāk liels ļaužu kopums nevar tik sekmīgi darboties kā mazākā grupa. No citas puses, neapšaubāms fakts, ka likumdošanas iestādei jābūt pietiekoši lielai, lai spētu attēlot pilsoņu politisko un ekonomisko diferencēšanos. Visbeidzot abi šie principi vēl jāpiemēro iedzīvotāju skaitam, kuŗš tiek reprezentēts attiecīgā valsts organā. Latvijai, kuŗa nav liel-

valsts pēc teritorijas un apdzīvotības, pietiktu ar mazāko likumdošanas iestādi. Tas arī samazinātu parlamentā izejošo partiju skaitu, kas ietekmētu labvēlīgi likumdošanas darbību.

Otrkārt, jāiznīcina vēlēšanu apgabali. Par vēlēšanu apgabalu ļaunām sekām bija jau runa nodaļā par proporcionālām vēlēšanu sistēmām. Šeit, praktiskā daļā, gribētos aizrādīt uz vēl vienu ļaunumu, kas izceļas taisni no apgabalu pastāvēšanas - vēlētāju pārvadāšanu. Kamēr visi proporcionālītes neieturēšanas gadījumi, par kuriem bija runa iepriekšējā nodaļā, bija izcēlušies kā dabīgo apstākļu sekas - nelaimīgās vēlētāju grupēšanas rezultāts, vēlētāju pārvadāšana turpretim ir mākslīgs pareizās proporcijas izķēmošanas paņēmieni, kurš vēl jo sliktāks tāpēc, ka piekopt šo paņēmieni var tikai sevišķi labi organizētas partijas, kur iekšējā uzticība un disciplīna novestas līdz maksimālai pakāpei. 1931.g. vēlēšanās visvairāk pielietoja pārvadāšanu vācieši. Pēdējo procents Latvijā ir 4,65, turpretim Saeimā viņi ieguvuši 6 mandātus, t.i. 6%. To viņi bija panākuši, sadalot savus balsotājus četros apgabalos. 2000 vēlētāji tika pārvadāti no Kurzemes uz Zemgali, 10.000 Rīgas iedzīvotāju balsoja Vidzemē, un rezultātā Rīga ar 19.000 balsīm un vienu sarakstu ieguva 2 deputātus, Kurzeme un Zemgale ar 6.000 balsīm katra - ik pa vienam, un Vidzeme, kur 12.000 vēlētājus sadalīja starp divi sarakstiem, ieguva 2 pārstāvjus Saeimā. Tādā kārtā vāciešiem ar šādas machinācijas palīdzību ir tikai viens pilns mandāts, pārējie 5 iegūti uz daļu skaitļu pamata⁶⁶). Tā tad, ja savieno "astu" principa un apgabalu

ļautos iespaidus uz proporcionālītāti, var pēdējo ļoti ērti un viegli apiet.

Treškārt, kā mēs redzējam, apgabalu būtība pati par sevi nemaz nav tik ļauna attiecībā uz proporcionālītāti. Par ļaunu viņu padara tas fakts, ka viena un tā pati partija var iegūt višos apgabalos nelikumīgo balsu pieaugumu, ja viņa dabū savu deputātu uz nepilna mandāta pamata. Tādā ceļā vācieši minētā piemērā bija vinnējuši apm. 17.000 balsu visā Latvijas teritorijā! Šī ļaunuma vienu pusi var iznīcināt, izsludinot visu valsti par vienu vēlēšanu apgabalu. Bet paliek ļaunuma otrā puse - nepilnie mandāti. Partija var uzstādīt dažus sarakstus un noteikt katram vēlētājam, par kuru viņam jābalso. Tādu ainu mēs redzējam 1931.g. pie vāciešiem Vidzemē.

Kā tas bija izskaidrots iepriekšējā nodaļā, daļu skaitļu princips sevišķi labvēlīgs mazām partijām - tām viņš dod ievērojamu pieaugumu. Partija, kas iegūst vienu deputātu Saeimā, var par viņu minimāli samaksāt ar 5000 balsīm pie tagadējās kārtības. Ja partijai ir 2 deputāti, viņas mazākais balsu skaits ir 7500 par katru. Secinājums skaidrs: jaunā vēlēšanu likumā jāaizliedz iegūt vienīgo deputātu uz nepilna mandāta pamata! "Aste" var būt spēkā tikai sākot ar otro deputātu. Šis solis ir radikāls mazo partiju apkaņošanai. Kamēr pirmā un otrā priekšlikuma, t.i. deputātu skaita samazināšanas un vēlēšanu apgabalu iznīcināšanas piemērošana tagadējās Saeimas vēlēšanu materiāliem dod neievērojamu partiju skaita panīkšanu - no tagadējām 27 uz 25, visu triju jauno principu kopietekme uzreiz samazinās to skaitu līdz 12.

Šāds pārkārtotais parlaments, bez šaubām, būs darbības spējīgāks un sekmīgāk varēs realizēt valsts svarīgāko funkciju.

3. N o s l ē g u m s.

Apskatījuši mažoritārās un proporcionālās vēlēšanas teoriju un praksi, mēģināsim izskaidrot, kuram principam jādod priekšroka vēlēšanu organizācijas jautājumā.

Viedokļi, no kuriem var iziet, var būt divi: teorētiskais - taisnības un praktiskais - lietderības viedoklis.

Māžoritāro vēlēšanu aizstāvji aizrāda, ka vairākuma princips esot īsts demokrātijas princips; tāpēc tas apstāklis, ka mazākums tiek izslēgts no pārstāvniecības iestādes, nespēlējot nekādu lomu. Bet viņi aizmirst, ka tik viegli nevar operēt ar jēdzieniem, kuriem ārkārtēja nozīme tagadējās valsts dzīvē. Minoritātei ir tiesības, viņu nevar izslēgt no kollaborācijas valsts darbībā; visās demokrātijās pastāv institūti, kas aizstāv mazākuma tiesības. Taisni no demokrātijas viedokļa mažoritārā vēlēšanu iekārta ir netaisnība⁶⁷⁾. Bernaciks izteicies, ka proporcionālās vēlēšanas esot prāta svēto tiesību ieguvums, ka deputātiem, kuri ir tautas pārstāvji, jārepresentē visa tauta pēc tās politiski-ekonomiskiem nogrupējumiem⁶⁸⁾.

Šeit uzpeld atkal vecs jautājums par to, vai atsevišķi deputāti ir visas valsts vienības pārstāvji, vai savu vēlētāju

pilnvarotie, ar kuriem tiem pastāv zināmas politiskas saites, kopējas intereses, kas jāaizstāv u.t.t. Valdošā valsts zinātnes doktrīna neatzīst pēdējo: katrs deputāts esot visa vēlētāju kopuma pārstāvis. Bet šāds uzskats balstās uz fikcijas: "reprezentēt visus nozīmē nereprezentēt neviena". Ja mēs atzīsim parlamentu par pilnīgi patstāvīgu, separātu organu, kas nav nekādās attiecībās ar tautu caur saviem locekļiem un vienīgi realizē tā saucamo "valsts gribu", mums jāatzīst, ka līdzīga iekārta nav demokrātija. Valsts griba šai gadījumā ir pilnīgi patvaļīgi, mākslīgi radīta; šāds stāvoklis nemaz nav labāks par absolūto režimu. Tikai uzskatot tautas pārstāvjus par savu vēlētāju pilnvarotiem, par viņu mandātāriem, mēs dabūsim pareizo priekšstatu par demokrātijas tagadējās formas pamatojumu.

Izejot no šī uzskata, mēs varam izprast Bernacika izteikto patiesību⁶⁹⁾. No teorētiskā viedokļa ir neapšaubāms fakts, ka, "ja grib eksaktu un taisnīgu pārstāvniecību, jāievieš proporcionālās vēlēšanas"⁷⁰⁾.

Vairāk uzbrukumu cieš proporcionālās iekārtas ideja no praktiskā viedokļa. Viņa esot neērta valsts dzīvē, un tāpēc atceļama un nopelāma. Aizrāda, ka proporcionālo vēlēšanu tehniskā puse esot pārāk komplicēta un sarežģīta kā priekš balsotājiem, tā arī skaitītājiem. Bet piedzīvojumi rāda, ka šis apgalvojums ir stipri pārspīlēts. Mūsu vēlēšanās lielākas grūtības no balsotāju puses varētu izsaukt sarakstu grozīšanas kārtība; turpretim praksē vislielākais grozīto sarakstu skaits Latvijā tiek nodots Latgalē, kur tautas izglītība stāv uz zemākas pakāpes nekā citur⁷¹⁾. Arī

vēlētāju komisiju un valsts darbs vēlēšanu izvešanā nav nemaz pārāk liels un grūts: pārbalsošanas kārtība pie mažoritārām sistēmām ir daudz komplicētāka un neērtāka.

Vēl aizrāda, ka proporcionālām vēlēšanām pastāvot, pārāk lielu lomu piespriež polītiskām partijām; jāatgriežoties pie mažoritārās iekārtas, kur teritoriālais princips likts pārstāvniecības pamatā. Arī šis uzbrukums ir nevietā. Polītiskās partijas tagad spēlē vadošo lomu visās valstīs, arī tur, kur pastāv vairākuma vēlēšanas; teritoriālo pārstāvju šī vārda pilnā nozīmē neatrodam nekur - ne Anglijā, ne Francijā, kur vēlēšanu apgabali spēlē lielu lomu.

Nākošais uzbrukums proporcionālām vēlēšanām atkal sakarā ar partijām: viņas sekmējot partiju daudzuma attīstību, un parlaments paliekot ļoti raibs pēc sava sastāva un politiski nenozīmīgs.- Tas nav pareizi: partijas nav atkarīgas no vēlēšanu sistēmas, bet no tautas sociāliem, ekonomiskiem, vēsturiski-polītiskiem apstākļiem. Galu galā pie mažoritārām vēlēšanām katrs vēlēšanu apgabals varētu sastādīt savu īpatnēju partiju, kas būtu dibināta uz teritoriāliem pamatiem, un turēties parlamentā kā patstāvīga frakcija! Mēs redzam, ka Lielbritānijas mažoritārā vēlēšanu sistēma neaprobežo partiju skaita pieaugumu; kamēr XIX.g.s. bija tikai divas partijas, XX.g.s. sākumā izveidojās trešā, un tagad partiju skaits laimīgi tuvojies desmitij.

Mažoritāro vēlēšanu ideologi izvirza vēl vienu apvainojumu proporcionālām sistēmām: tās padarot vēlēšanu cīņu par asāku, nežēlīgāku! Kamēr citiem uzbrukumiem bija kaut mazākais patiesības

grauds pamatā, pēdējam pat tā nav: proporcionālo vēlēšanu devīze ir - dot katram savējo. Cīņa norisinās tikai mandātu daudzuma ziņā - tas var grozīties ap normālo skaitu vienā vai citā virzienā nelielā amplitūdē. Turpretim mažoritārai iekārtai pastāvēt, konkurējošo partiju jautājums ir: būt vai nebūt? Liela partija var ļoti viegli nelaimīgas balsotāju grupēšanas dēļ pilnīgi izkrist vēlēšanās. Šai gadījumā vēlēšanu cīņa norisinās nevis daudzuma, bet pašas eksistences dēļ, tāpēc tā daudz sīvāka nekā pirmā gadījumā⁷²⁾.

Tā tad kā no teorētiskā, tā no praktiskā viedokļa uzvara piešķirama proporcionālām vēlēšanām. Rodas vēl viens jautājums: faktiski abas vēlēšanu sistēmas - mažoritārā un proporcionālā - nespēj dot ideāli tautas zīmējumam atbilstošu pārstāvniecības iestādi; arī proporcionālās vēlēšanās daudz balsu iet zudumā, daudz pilsoņu paliek bez pārstāvja u. t. t. Kāpēc mums jāatzīst pēdējā sistēma par labāko, kamēr galvenais motīvs tai par labu bija tas, ka mažoritārā vēlēšanu organizācijā tiekot apspiests mazākums atsevišķos vēlēšanu apgabalos. Arī proporcionālitate dažos atsevišķos gadījumos nav daudz zemāka par to, kādu iespējams iegūt proporcionālo vēlēšanu ceļā.

Atbilde tā, ka proporcionālās vēlēšanās visas neeksaktības rodas kā deputāta vietas nedalāmības sekas. Dažos atsevišķos gadījumos rodas nepieciešamība vēl vairāk grozīt proporcionālitatei, - piem., izslēgt no konkurences visus sarakstus, kas ieguvuši mazāk par vienu pilnu mandātu. Šis pēdējais ir solis, kas diktēts no politiskiem apstākļiem, kuriem nav nekā kopēja ar proporcionālitatei kā tādu. Bet visas nenoteiktības proporcionālitatei ziņā ir

iepriekš aprēķinātas parādības, kuŗas nevar apiet un kuŗas stingri ietur vienlīdzības principu. Proporcionālo vēlēšanu sistēmu pamatā ir zināms noteikts minimuma jēdziens; visi saraksti, kas nav savākuši šo minimumu, spiesti uzteikt cīņu; turpretim tie, kas ieguvuši pietiekošo minimālo balsu skaitu, konkurē samērīgi ar saviem spēkiem parlamenta sastādīšanā uz noteiktu proporcionalitātes likumu pamata.

Turpretim maŗoritārais vēlēšanu princips pārāk daudz nozīmes dod aklam gadījumam. Kamēr nav izsludināti rezultāti, nevar neko pareģot: varbūt deputātu vietas sadalīsies starp partijām dabīgās attiecībās; varbūt stiprākā partija pilnīgi aprīs mazākās; iespējams, ka, gluŗi otrādi, lielākā partija nesamērīgi daudz zaudēs. Visu var sagaidīt, nekādu garantiju taisnīgai vietu sadalīšanai nevar izstrādāt. Šāda padotība gadījumam, kādu mēs redzam maŗoritārās vēlēšanās, ir arī viņu lielākais ļaunums. Nenoteiktība, nedrošība iznākuma ziņā spieŗ nosodīt vairākuma vēlēšanas un pieņemt proporcionalitātes principu. Pēdējo var ierobeŗot, grozīt, mākslīgi pārveidot, ievest jaunos noteikumus, pieiet no visādiem jauniem viedokļiem, kas kaitīgi tīrās proporcionalitātes idejai un upurē to praktisku mērķu sasnieŗšanas labā - to visu var pieņemt, jo tie būs tikai ierobeŗojumi, kuŗiem piekrīt stingri likumīga daba; turpretim maŗoritātes princips atceļams, jo visiem viņa trūkumiem var pārņest gadījuma īpašību, kas padara tos par nenoteiktiem un neviennozīmīgiem, t.i. nelikumīgiem filozofiskā nozīmē.

Tāpēc arī visas valstis, kas pieņēmuŗas proporcionālo vēlē-

Šanu sistēmu, un visi zinātnieki, kas to aizstāv, var pievienoties beļģim d'Alviellam un izsaukt kopā ar viņu: "Mēs nekad brīvprātīgi neatgriezīsimies pie vairākuma sistēmas nejēdzībām un netaisnībām!"⁷³⁾

Rīgā, 1934.g. februāris-marts.

T E Z E S.

1. Vēlēšanu izcelšanās ir valsts teritoriālas attīstības sekas.
2. Ievēlamai iestādei jāatspoguļo tauta visā viņas dažādībā.
3. Nepieciešami dot arī mazākumam pārstāvjus.
4. Vairākuma (mažoritārās) vēlēšanu sistēmas, kā mazākumu apspiedošas, ir nosodāmas.
5. No proporcionālām vēlēšanu sistēmām jāatzīst par labāko lielāko atlikumu sistēma.
6. Praktisku iemeslu dēļ pielaižams ievest šinī sistēmā dažus korrektīvus, kuŗi, proporcionālītes idejai gan kaitējot, tomēr nepieciešami valsts labklājībai.
7. Arī šādā veidā koriģētā proporcionālā sistēma stāv augstāk par mažoritāro vēlēšanu kārtību.

P I B L I K U M S.

Izlietotā literatūra.

- Авксентьевъ. Выборы народныхъ представителей.
- Бакурцевъ. Какъ выбирать народныхъ представителей.
- Bernatzik. Republik und Monarchie.
- La Chenais. La représentation proportionnelle.
- Динлееръ. Лекции по государственному праву.
- Dišlers. Latvijas valsts varas organi un viņu funkcijas.
- Duguit. Manuel du droit constitutionnel.
- Duguit. Traité du droit constitutionnel.
- Esmein. Elements du droit constitutionnel.
- Geyerbahn. Das Problem der verhältnissmässigen
Vertretung.
- Вллинекъ. Множественное избирательное право.
- Вллинекъ. Право меньшинства.
- Jellinek. Allgemeine Staatslehre.
- Коркуновъ. Пропорциональные выборы.
- Мейеръ. Избирательное право.
- Mohl. Encyclopädie der Staatswissenschaften.
- Велиховъ. Сущность и системы пропорциональных
выборовъ.
- Водовозовъ. Всеобщее избирательное право и при-
мѣненіе его въ Россіи.
- Водовозовъ. Всеобщее избирательное право
на Западѣ.

Izlietotie avoti.

- Bernhard. Das parlamentarische Wahlrecht.
Braunias. Das parlamentarische Wahlrecht.
Пифферунъ. Европейскія избирательныя системы.
Skujenieks. Latvijas Republikas Saeimas
vēlēšanas 1931.g.
Likums par Saeimas vēlēšanām.

- - - - - V

1. Bernatzik-Republik und Monarchie. Tübingen 1919. S. 10.
2. Диллеръ-Лекции по гос. праву. Манускриптѣ библиотеки
юридическаго факультета Латв. унив. Стр. 39.
3. Mohl-Encyclopädie der Staatswissenschaften. Tübingen 1872. S. 336.
4. Dislers-Latvijas valsts varas organi un viņu funkcijas. Rīga 1925. 35. lр.
5. Авксентьевъ-Выборы народныхъ представителей. С.-Петербургъ 1906. Стр. 1.
6. Jellinek-Allgemeine Staatslehre. Berlin 1920. S. 587.
7. Г. Мейеръ-Избирательное право. С.-ПБ. 1906. 11т. стр. 196.
8. ibid. 152. лр.
9. Braunias-Das parlamentarische Wahlrecht. Berlin & Leipzig 1932. 11т. S. 179.
10. Воловцовъ-Всеобщее избирательное право и применение его въ Россіи. СПБ. 1906. Стр. 103.
11. Мейеръ. Cit. r. 130-140. лр.
12. La Chesnais-La représentation proportionnelle et les partis politiques. Paris 1904. P. 225.
13. Braunias. Cit. r. 184. лр.
14. La Chesnais. Cit. r. 57.-59. лр.
15. Esmein-éléments du droit constitutionnel. Paris 1921. P. 329.
16. Коркуновъ-Пропорциональные выборы. СПБ. 1906. Стр. 2.
17. ibid. 3. лр.
18. Диллеръ. Cit. r. 100. лр.

19. Мейеръ. Cit. г. 174. лр.
20. Braunas. Cit. г. 182. лр.
21. Tifentals-Dzilleja -- Parlamentu vēlēšanu likumi.
Tiesl. zin. vēstnesis 1923. г. N 8.
Водовозовъ-Вс. изб. право на Западъ. Ростовъ на Д. 1905.
Стр. 23.
22. Влликъ -- Множественное изб. право. Москва 1906. Стр. 9.
23. Пиферунъ -- Европейскія изб. системы. СПб. 1905. Стр. 242.
24. Bernhard -- Das parlamentarische Wahlrecht. Berlin 1926. S. 10.
25. Мокл. Cit. г. 243. лр.
26. Коркуновъ. Cit. г. 5. лр.
27. Влликъ -- Право меньшинства. Москва 1906. Стр. 20.
28. ibid. 4. лр.
29. Коркуновъ. Cit. г. 42. лр.
30. ibid. 7. лр.
31. Braunas. Cit. г. 205. лр.
32. Мейеръ. Cit. г. 181. лр.
33. Braunas. Cit. г. 195. лр.
34. Велиховъ -- Сущность и системы пропорциональных выборов.
Петроградъ 1917. Стр. 21.
Bernhard. Cit. г. 11. лр.
Коркуновъ. Cit. г. 34. лр.
35. ibid. 41. лр.
36. Мейеръ. Cit. г. 192. лр.
37. Коркуновъ. Cit. г. 45. лр.
38. Велиховъ. Cit. г. 8. лр.
39. Коркуновъ. Cit. г. 2. лр.
40. ibid. 21. лр.
41. ibid. 65. лр.

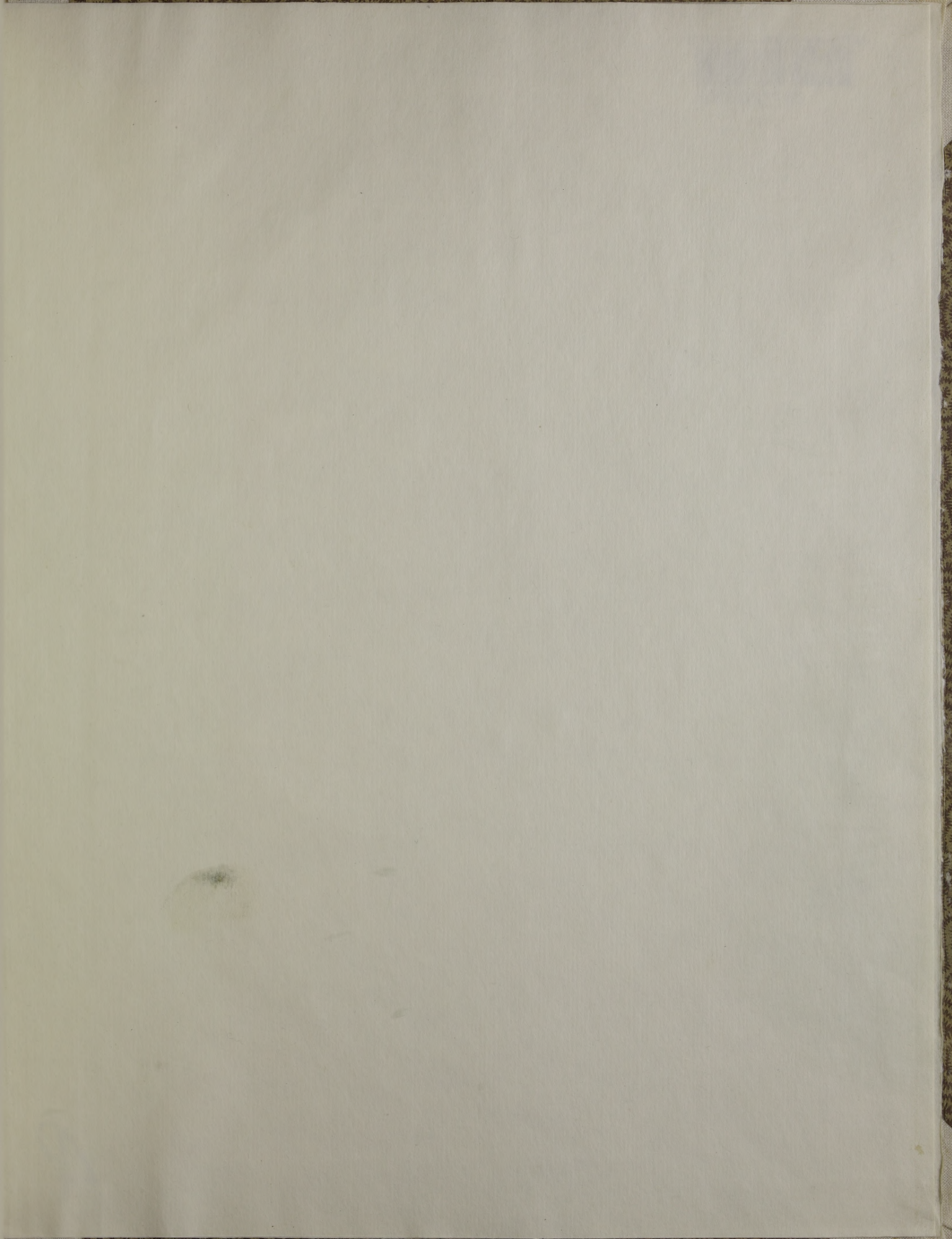
42. ibid. 67. lp.
 - Велиховъ. Cit. r. 12. lp.
43. Wsmeln. Cit. r. 337. lp.
44. Duguit. Cit. r. 363. lp.
45. "Universitas" 1934.g. 73. lp.
46. Geyerhann. Das Problem der verhältnissmässigen Vertretung. Tübingen & Leipzig 1902. S. 33
47. Велиховъ. Cit. r. 16. lp.
48. ibid. 18. lp.
49. La Chesnais. Cit. r. 166. lp.
50. ibid. 159., 161. lp.
51. ibid. 167. lp.
52. Skujenieks. Latvijas Republikas Saeimas vēlēšanas 1931.g. Rīga 1933. VII. lp.
53. ibid. 4. lp.
54. ibid. XVIII. lp.
55. Duguit. Cit. r. 171. lp.
56. Braunias. Cit. r. 1d. 225. lp.
57. ibid. 11d. 182. lp.
58. Ильферунъ. Cit. r. 243. lp.
59. Duguit. Cit. r. 174. lp.
60. Duguit. Traité du droit constitutionnel. Paris 1922-5. Vol. IV p. 90.
61. Duguit. Manuel... 382. lp.
62. Likumu un valdības rīkojumu krājums. 1922.g. 12. burin.
63. Skujenieks. Cit. r. IV. lp.
64. "Сегодня" 1934.g. N 4.
65. "Universitas" 1934.g. 69. lp.
66. Skujenieks. Cit. r. XXXIII. lp.

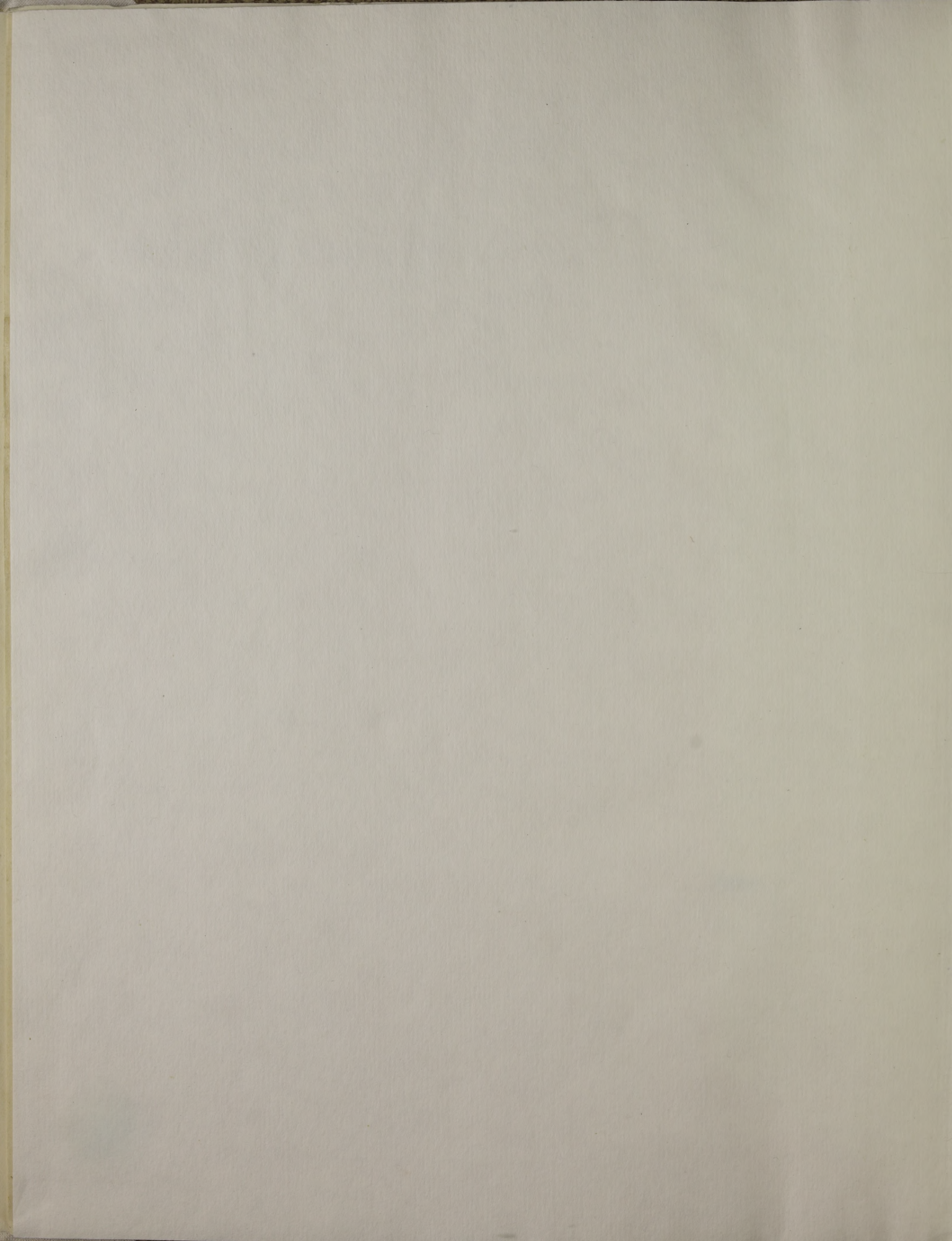
67. Вѣлиховъ. Cit. г. 5. лр.
68. Мелеръ. Cit. г. 191. лр.
69. Коркуновъ. Cit. г. 84. лр.
Водовозовъ. Cit. г. 7. лр.
70. Бакурцевъ-Какъ выбирать народныхъ представителей.
Ростовъ на Д. 1905. Стр 68.
71. Skujenieks. Cit. г. X. лр.
72. Вѣлиховъ. Cit. г. 6. лр.
73. ibid. 32. лр.

0
----с0с----

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309057115

2